

62. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. / Издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел. – IV Виленская губерния: в 3-х тетрадях. / под. ред. Н.А. Тройницкого. – СПб.: Слово, 1904. – Тетрадь 3. – 179 с.
63. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. / Издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел. – XXIII Могилёвская губерния / под. ред. Н.А. Тройницкого. – СПб.: Слово, 1903. – 276 с.
64. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. / Издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел. – XXII Минская губерния. / под. ред. Н.А. Тройницкого. – СПб.: тип. С.-Петербургской тюрьмы, 1904. – 243 с.
65. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. / Издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел. – XI Гродненская губерния / под. ред. Н.А. Тройницкого. – СПб.: (страница повреждена).
66. Продолжительность рабочего дня и заработная плата рабочих в 20 наиболее промышленных губерниях Европейской России. По донесениям старших фабричных инспекторов / Департамент торговли и мануфактур. – СПб: тип. В. Киршбаума, 1896. – 225 с.
67. Распределение рабочих и прислуги по группам занятий и по месту рождения на основании данных первой всеобщей переписи населения Российской империи 28 января 1897 г. / Составлено Центральным статистическим комитетом. – СПб.: Общественная польза, 1905. – 47 с.
68. Рыбаков, Ю.Я. Промышленная статистика России XIX в. / Ю.Я. Рыбаков; АН СССР, Ин-т истории СССР. – М: Наука, 1976. – 277 с. (С. 221–222)
69. Свод данных о фабрично-заводской промышленности в России за 1867–1888, 1885–1887, 1888–1892, 1893, 1897 / Министерство Финансов. Департамент торговли и мануфактур. Материалы торгово-промышл. статистики. – СПб: тип. В. Киршбаума, 1889–1900.
70. Список фабрик и заводов России 1910 г. / По официальным данным фабричного, податного и горного надзора; сост. ред. «Торгово-промышленной газеты» и «Вестника финансов». – 2-е изд. – СПб.: М.Л. и Э. Метуль и К°, 1910. – 1034 с.
71. Статистический атлас главнейших отраслей фабрично-заводской промышленности Европейской России с поимённым списком фабрик и заводов за 1867г. / Составлено по официальным сведениям Департамента торговли и мануфактур; под ред. Д.А. Тимирязева. – СПб.: «Общественная польза», 1870–1873. – 1873. – Вып. 1. – 132 с.
72. Торговля и промышленность Европейской России по районам / Министерство торговли и финансов. – СПб: типография В.Ф. Киршбаума, 1901–1911. – Вып. 2: Северо-Западная земледельческая полоса. – 1904. – 342 с.
73. Фабрично-заводская промышленность Европейской России в 1910–1912 гг: Вып. 1–12 / Министерство торговли и мануфактур. – Пг: печатня С.П. Яковлева и др., 1914–1915. – Вып. 4. Обработка минеральных веществ – тип. «Экономия», 1914. – 48 с.
74. Фабрично-заводская промышленность Европейской России в 1910–1912 гг: Вып. 1–12 / Министерство торговли и мануфактур. – Пг: печатня С.П. Яковлева и др., 1914–1915. – Вып. 6. Добыча руд, выплавка и обработка металлов, производство машин – типо-литография Н.Л. Ныркина, 1914. – 192 с.
75. Фабрично-заводская промышленность Европейской России в 1910–1912 гг: Вып. 1–12 / Министерство торговли и мануфактур. – Пг: печатня С.П. Яковлева и др., 1914–1915. – Вып. 5. Химическое производства – тип. «Экономия», 1914. – 79 с.
76. Фабрично-заводская промышленность Европейской России в 1910–1912 гг: Вып. 1–12 / Министерство торговли и мануфактур. – Пг: печатня С.П. Яковлева и др., 1914–1915. – Вып. 8–9: Обработка хлопка, льна, джута – тип. В. Безобразов и К°, 1914. – 23 с.
77. Фабрично-заводская промышленность Европейской России в 1910–1912 гг: Вып. 1–12 / Министерство торговли и мануфактур. – Пг: печатня С.П. Яковлева и др., 1914–1915. – Вып. 12: Производство из смешанных прядильных материалов. Производство предметов одеяния – тип. В. Безобразов и К°, 1914. – 26 с.
78. Фабрично-заводская промышленность России. Перечень фабрик и заводов / Министерство финансов, департамент торговли и мануфактур – СПб.: типография И.А. Ефрона, 1897. – 1039 с.
79. Фабрично-заводские предприятия Российской империи (исключая Финляндию) / Составлено под руководством Редакционного комитета, состоящего из членов Совета съездов представителей промышленности и торговли. – Пг: электротипография Н.Я. Стойковой, 1914. – 2-е изд. – 1500 с.

SUMMARY

The main object of the article is the social status of the working class in Belarus (1861–1914). The article contains historiographical review on the problem. The collection and analysis of the information makes it clear that the topic of our research was worked out widely in the editions of the pre-revolutionary period.

УДК [947.6:34]«1864/1914»

І.Г. Гушчынскі,

аспірант кафедры славянскай гісторыі і метадалогіі гістарычнай навукі БДПУ

МЕСЦА СУДОВЫХ УСТАНОЎ У ДЗЕЙНАСЦІ РАСІЙСКАГА ЎРАДА ПА СТАБІЛІЗАЦЫІ ПАЛІТЫЧНАЙ СІТУАЦЫІ Ў БЕЛАРУСІ (1864–1914 гг.)

Роля і месца суда ў грамадстве абумоўліваецца шэрагам фактараў: узроўнем развіцця эканомікі, нацыянальнымі традыцыямі, а самае галоўнае – унутранай палітыкай дзяржавы і палітычным ладам краіны ў цэлым. Судовая сістэма Расійскай імперыі апошняй трэці XIX – пачатку XX ст., нягледзячы на ліберальныя прынцыпы судаўладкавання і судаводства рэформы ад 20 лістапада 1864 г., у тым ліку аддзяленне суда ад адміністрацыі, сама-

стойнай галіной ўлады ва ўмовах самадзяржаўнага ладу не стала. Суд з'яўляўся органам дзяржаўнай улады і, як яе структурны элемент, стаяў на абароне інтарэсаў і ідэалаў самадзяржаўя. У Паўночна-Заходнім краі гэта выявілася ў барацьбе з нацыянальна-вызваленчым рухам; палітычным і эканамічным уплывам «асоб польскага паходжання» (а фактычна дваран каталіцкага веравызнання); яўрэйствам; сялянскім і рабочым рухам; абаронай інтарэсаў адной

з галоўных асноў самадзяржаўнага ладу – Праваслаўнай царквой. У той жа час праблема ролі і месца судовых устаноў у грамадска-палітычным жыцці Беларусі перыяду капіталізму застаецца маладаследаванай. У дарэвалюцыйнай, савецкай, а таксама сучаснай (як беларускай, так і расійскай) гістарыяграфіі асноўная ўвага надавалася падрыхтоўцы і правядзенню судовай рэформы 1864 г., раскрыццю яе асноўных прынцыпаў, а таксама палітыцы ўрада па іх абмежаванні. Уласна ж дзейнасць судовых устаноў часцей за ўсё заставалася па-за ўвагай даследчыкаў. Пэўныя аспекты ўказанай праблемы былі раскрыты ў артыкулах Ф.Р. Бялевіча [1] і А.Ф. Свіб [2].

Для ўрада было вельмі важна, каб кадравы склад судоў быў цалкам для яго добранадзейным ва ўсіх адносінах: палітычных, сацыяльных, нацыянальных і рэлігійных. Спачатку ўлады зрабілі ўсё, каб не дапусціць на судовыя пасады непажаданых для сябе асоб, у прыватнасці, дваран-католікаў і яўрэяў, а затым – паставіць пад поўны кантроль ужо наяўныя кадры. У канфідэнцыяльным прадпісанні Міністэрства юстыцыі губернскім пракурорам Заходняга краю ад 18 лістапада 1872 г. гаварылася, што пры замяшчэнні вакансій на пасады міравых суддзяў, у свеце разнастайнасці асоб, якія заяўлялі аб сваім жаданні заняць гэтыя месцы, неабходна мець дакладныя звесткі як аб асабовым складзе, так і агульным характары дзейнасці кожнага міравога з'езда [3, л. 121–121 адв.]. Такая ўвага кадраваму складу міравых судоў з боку дзяржавы была невыпадковай, бо менавіта з імі найбольш часта сутыкаліся шырокія народныя масы. У сувязі з тым, што мясцовых кандыдатаў на пасады міравых суддзяў, якія б адпавядалі ўмовам урада, было недастаткова, праводзілася палітыка прыцягнення сюды чыноўнікаў з унутраных губерняў Расіі шляхам прадастаўлення ім у Заходнім краі шэрага льгот. Акрамя таго, для асоб рускага паходжання з ліку мясцовых жыхароў, пад якімі звычайна меліся на ўвазе ўсе праваслаўныя, рабіліся выключэнні ў плане выканання імі маёмаснага цензу.

Прысутнасць на судовых пасадах Заходняга краю асоб рымска-каталіцкага веравызнання бачылася для ўлады непажаданым. Практыка замены іх рускімі чыноўнікамі, па словах Віленскага генерал-губернатара, была вельмі карыснай, бо вяла да ачышчэння ўсіх урадавых устаноў ад «элемента, які даказаў гістарычна сваю недобранадзейнасць» [1, с. 154]. Сакрэтныя цыркуляры Міністэрства юстыцыі на імя старшынь судовых палат і акруговых судоў 9-ці заходніх губерняў забаранялі «асобам польскага паходжання» займаць пасады: ад 21 ліпеня 1885 г. – сакратароў, судовых прыставаў, натарыусаў [4, л. 42]; ад 9 студзеня 1892 г. –

кандыдатаў на судовыя пасады пры акруговых судах [5, л. 112]; ад 10 чэрвеня 1893 г. – памочнікаў сакратароў агульных і міравых судоў, а таксама судовых рассыльных пры судовых палатах і акруговых судах [5, л. 20].

Ліберальныя прынцыпы судаводства, абвешчаныя судовай рэформай ад 20 лістапада 1864 г., не задавальнялі царскі ўрад і ў цэлым не адпавядалі палітычнаму ладу краіны. У першую чаргу гэта было звязана з тым, што яны з'яўляліся значнай перашкодай у справе барацьбы ўлады з рэвалюцыйным рухам. Згодна з заканадаўствам, справы аб палітычных злачынствах, прадугледжаных арт. 241–261 Улажэння аб пакараннях, былі падпарадкаваны судовым палатам, якіх на тэрыторыі сучаснай Беларусі не было. Аднак следчыя дзеянні, зразумела, праводзіліся на месцах злачынства. Першапачаткова дазnanні па такіх справах праводзіліся судовымі следчымі акруговых судоў. Аднак, у адпаведнасці з законам ад 19 мая 1871 г., дазnanні па палітычных справах перадаваліся чынам корпуса жандараў. Гэты заканадаўчы акт стаў адным з першых крокаў царызму на шляху абмежавання прынцыпаў рэформы 1864 г. На тэрыторыю Беларусі гэты закон быў афіцыйна распаўсюджаны толькі ў 1875–1876 гг.: спачатку часткова, у адпаведнасці з сакрэтным цыркулярам Міністэрства юстыцыі ад 13 жніўня 1875 г. [6, л. 13], а роўна праз год, 13 жніўня 1876 г. – афіцыйна і ў поўнай ступені [7, л. 142]. Да гэтага моманту ход палітычных спраў у Заходнім краі вызначаўся цыркулярам Міністэрства юстыцыі ад 17 лютага 1872 г. Ён прадугледжваў наступнае: адразу па сканчэнні следства судовы следчы перадаваў справу таварышу пракурора дадзенага павета, той, у сваю чаргу – губернскаму пракурору, які аб злачынстве быў абавязаны данесці ў Міністэрства юстыцыі [8, л. 5, 6–6 адв., 19]. Разам з іншымі звесткамі аб такіх злачынствах прадстаўнікі пракурорскага нагляду павінны былі прадастаўляць ў Міністэрства юстыцыі свае меркаванні: 1) пад прыкметы якога злачынства павінен быў падведзены ўчынак абвінавачанага; 2) ці варта справу накіроўваць да правядзення следства або вырашаць у адміністрацыйным парадку; 3) ці варта ў апошнім выпадку падвргаць абвінавачанага спагнанню і ў якім памеры [7, л. 142–142 адв.].

Найбольшая колькасць спраў па злачынствах, што падпадалі пад катэгорыю «дзяржаўных», была ўзбуджана па арт. 246 Улажэння аб пакараннях (ліку «свяшчэннай асобы Гасудара Імператара»). У адпаведнасці з сакрэтным прадпісаннем пракурора Мінскага акруговага суда ад 25 студзеня 1884 г., таварышы пракурора павінны былі назіраць за ходам дазnanняў па такіх справах і не чакаць адмысловага яго даручэння, а прыступаць да гэтага адразу па

паведамленні прадстаўнікоў корпуса жандараў [9, л. 12]. У фондзе 180 НГАБ (справы канцелярыі Мінскага губернскага пракурора) сустракаецца даволі шмат дакументаў, якія тычацца злачынстваў, прадугледжаных арт. 246 [8, л. 5], [7, л. 21–21 адв., 25, 219–219 адв.], [10, л. 162, 171, 223]. Усе яны звычайна вырашаліся ў адміністрацыйным парадку. Пакаранні па гэтых справах былі разнастайнымі: ад вымовы і папярэджання да арышту тэрмінам у некалькі тыдняў. Як бачым, мера адказнасці за падобныя праступкі не была вельмі жорсткай. Судовымі органамі праводзілася выразная мяжа паміж дзяржаўнымі злачынствамі, здзейшанымі неўсвядомлена (часцей за ўсё – адкрытая праява непавягі да асобы імператара), і больш цяжкімі, звязанымі з намеранай рэвалюцыйнай прапагандай, удзелам у рознага кшталту палітычных суполках і г. д.

9 жніўня 1878 г. убачыў свет царскі ўказ, па якім абвінавачаныя ва ўзброеным супраціўленні ўладам ці нападзенні на чыноў войска і паліцыі, калі гэта суправаджалася забойствам, нанясеннем ран, калецтваў і цяжкіх пабоў, перадаваліся вайсковаму суду, які іх караў па законах ваеннага часу. Аднак гэты закон закранаў толькі працэс самаго суда і вызначэння ступені пакарання, але не тычыўся дазнання і следства, якія па такіх справах ужо адпаведна цыркуляру Міністэрства юстыцыі ад 16 жніўня 1878 г. павінны былі праводзіцца з асобай хуткасцю і пад асабістым наглядом губернскіх пракурораў [11, л. 13]. Са зніжэннем ролі агульных судаў па палітычных справах закон 9 жніўня 1878 г. павышаў значэнне пракуратуры. Справа ў тым, што канчатковае рашэнне, у які суд перадаваць справу, вайсковы ці агульны, прымаў менавіта губернскі пракурор [11, л. 13 адв.].

Небяспеку для ўрада ўяўлялі не толькі палітычныя злачынствы самі па сабе, але і той рэзананс, а таксама настроі ў грамадстве, якія маглі быць імі выкліканы. Таму ўрад імкнуўся абмежаваць публічнасць суда пры разглядзе палітычных спраў, а лепш перадаць іх для вырашэння ў адміністрацыйным парадку. З гэтай жа прычыны па некаторых злачынствах, якія самі па сабе небяспечны для дзяржавы не мелі, корпусу жандараў і прадстаўнікам пракуратуры прадпісвалася ўвогуле не праводзіць следчыя дзеянні ў афіцыйным парадку, бо «мноства такіх спраў можа прывесці да росту трывожнасці ў грамадстве» [9, л. 30–30 адв.].

Значную небяспеку для самадзяржаўя ўяўлялі злачынствы, звязаныя з непавінавеннем і супраціўленнем уладам і распараджэннем урада (арт. 262–328 Улажэння аб пакараннях). Нягледзячы на тое, што юрыдычна яны не падпадалі пад «палітычныя» артыкулы, фактычна многія з іх насілі такое адценне, асабліва пад-

час рэвалюцыі 1905–1907 гг. (справы, звязаныя з удзелам абвінавачаных у палітычных маніфестацыях, узбуджаліся менавіта па гэтых артыкулах Улажэння аб пакараннях). У цыркуляры Міністэрства юстыцыі ад 28 лютага 1888 г. гаварылася, што па такіх справах неадкладнае даследаванне злачынстваў і хутчэйшы разгляд іх судом з'яўляюцца асабліва важнымі для абароны дзяржаўнага парадку і грамадскага спакою і таму падлягаюць разгляду ў судовых установах па-за чаргой [12, л. 68].

У адказ на ўздым рэвалюцыйнага руху ў 1905 г. урад узмацніў рэпрэсіі адносна вінаватых у палітычных злачынствах. У адпаведнасці з цыркулярам Міністэрства ўнутраных спраў ад 24 снежня 1905 г. губернатар меў права перадаваць ваеннаму суду справы аб забойстве ці замаху на забойства службовых асоб у мясцовасцях, абвешчаных на становішчы ўзмоцненай аховы і не ўваходзячых у склад генерал-губернатарства, для суда злачынцаў па законах ваеннага часу. Да такой практыкі ў 1906 г. неаднаразова прыбываў Мінскі губернатар П.Р. Курлоў. У цэлым вышэйадзначаная практыка была выклікана тым, што ў экстрэмальных умовах палітычнай смуты рэпрэсіўны патэнцыял агульных судовых устаноў не мог задаволіць урад, які рабіў усё магчымае для падаўлення рэвалюцыі. Па словах М.П. Чубінскага, ахова прэстыжу ўлады ставілася ў адзін рад з законнасцю, якой, відавочна, прыходзілася адступаць у тых выпадках, калі ўлада выходзіла з рамак закона [13, с. 242].

Небяспеку для самадзяржаўя ўяўляла не толькі абвастрэнне палітычнага становішча ў краіне само па сабе, але і пагроза сацыяльнага выбуху, перш за ўсё ў асяроддзі сялянскай масы. У сувязі з гэтым урад надаваў вялікую ўвагу крымінальным справам, якія ўзніклі ў вёсцы на сацыяльна-эканамічнай глебе. У адпаведнасці з цыркулярам Міністэрства юстыцыі ад 3 ліпеня 1886 г. [14, л. 33], 7 ліпеня 1898 г. [5, л. 218] і 14 красавіка 1905 г. [15, л. 34] такія справы павінны былі вырашацца неадкладна і па-за ўсякай чаргі, а вінаватыя падвяргацца «адпаведна строгаму пакаранню».

У шэрагу іншых матываў увядзення на тэрыторыі Заходняга краю судовай рэформы 1864 г. была яго русіфікацыя. Яна праходзіла па двух напрамках: шляхам распаўсюджання рускага землеўладання і правядзення палітыкі рознага кшталту абмежаванняў для нацыянальных меншасцей [1, с. 151]. У абодвух выпадках значную ролю адыгрывалі судовыя органы. Тое, што пасля ўвядзення пасадаў натарыусаў усе здзелкі аб куплі-продажы нерухомасці праходзілі менавіта праз іх, надавала інстытуту натарыяту ў заходніх губернях даволі вялікае палітычнае значэнне. У сувязі з гэтым Міністэрства

юстыцыі не прызначала на пасады натарыусаў каталікоў і яўрэяў [16], для якіх заканадаўства таксама прадугледжвала значныя абмежаванні ў набыцці зямельнай уласнасці.

Ужо адзначаліся захады ўрада па абмежаванні доступу асоб каталіцкага веравызнання на судовыя пасады. Акрамя таго, тэрыторыя Беларусі знаходзілася ў мяжы яўрэйскай аселасці, што наклала значны адбітак на палітыку ўрада адносна дадзенай тэрыторыі, у тым ліку дзейнасці тут органаў суда. Пасля ўвядзення ў Заходнім краі судовых устаноў, адпаведных рэформе 1864 г., улады прынялі шэраг захадаў па абмежаванні доступу ў іх яўрэяў у любой якасці. Ім было забаронена займаць нават самыя нязначныя пасады – пісараў, канцылярскіх служачых і г. д. У сакрэтным цыркуляры Міністэрства юстыцыі ад 30 красавіка 1886 г. гаварылася, што ... трэба неадкладна адхіліць усіх яўрэяў ад заняткаў у канцылярскіх судовых следчых і чыноў пракурорскага нагляду [17, л. 2]. Наступным крокам урада па выдаленні яўрэяў з судовых устаноў стала выданне Міністэрствам юстыцыі ў чэрвені 1886 г. яшчэ аднаго сакрэтнага цыркуляра, згодна з якім прадстаўнікі яўрэйскай нацыянальнасці ў 2-месячны тэрмін павінны былі быць звольнены з канцылярскіх міравых судовых устаноў у 9-ці заходніх губернях і ў будучым прыцягвацца да гэтых заняткаў яны не маглі [17, л. 20]. У выніку такой палітыкі ўрада яўрэі маглі ўдзельнічаць у дзейнасці судовых устаноў толькі ў якасці адвакатаў.

Барацьба ўрада з польскім і яўрэйскім уплывамі на тэрыторыі Беларусі была цесна звязана з абаронай інтарэсаў Праваслаўнай царквы, што з'яўлялася сапраўды справай дзяржаўнай важнасці. Бо менавіта праваслаўе з'яўлялася ідэалагічнай асновай самадзяржаўя. Яўрэі прадстаўляліся адной з найбольш небяспечных катэгорый грамадзян не толькі для палітычнага ладу самадзяржаўя, але і для Праваслаўнай царквы. У сакрэтным цыркуляры Міністэрства юстыцыі ад 24 лютага 1893 г. аб нядопуску каталікаў і яўрэяў у склад прысяжных засядацеляў па справах, у якіх у якасці абвінавачаных выступалі праваслаўныя святары, найбольш небяспечнымі называліся менавіта яўрэі, адносна якіх «маюцца сумневы ў непрадзятых адносінах іх да прадстаўнікоў праваслаўнага духавенства» [18, л. 2]. Гэта, безумоўна, была праява дыскрымінацыі прадстаўнікоў каталіцкага і іўдзейскага веравызнанняў як у рэлігійных, так і судовых адносінах. Калі абвінавачанымі выступалі іх святары, ніякіх абмежаванняў колькасці праваслаўных сярод прысяжных засядацеляў не было. На тэрыторыі Беларусі пражывала даволі вялікая колькасць раскольнікаў, у якіх дзяржава таксама бачыла значную пагрозу для Праваслаўнай царквы. Сакрэтнае

цыркулярнае прадпісанне Міністэрства юстыцыі ад 17 чэрвеня 1890 г. на імя пракурора Віленскай судовай палаты патрабавала ад падначаленых яму чыноў пракуратуры карыстацца арт. 636 Статута крымінальнага судаводства і адводзіць са складу прысяжных засядацеляў раскольнікаў «ва ўсіх выпадках, калі маюцца падставы лічыць прадзятымі адносіны гэтых апошніх да падсудных» [19, л. 8–8 адв.]. На практыцы дадзенае фактычна азначала, што ў выпадках, калі падсудным быў раскольнік, то сярод прысяжных засядацеляў не магло быць яго адзінаверцаў, нават па справах, якія не насілі рэлігійнага характару. Ва ўмовах таго вялізнага значэння, якое мела рэлігія ў жыцці чалавека таго часу, калі людзі фактычна ідэнтыфікавалі сябе менавіта па канфесіянальнай прыкмеце, падобная сітуацыя насіла сапраўды дыскрымінацыйны характар адносна раскольнікаў. Варта ўзгадаць і абмежаванні пры адборы прысяжных засядацеляў для яўрэяў. Па словах А.М. Ларына, у пераважна праваслаўнай Расіі прысяжныя былі далёкія ад рэлігійнай нецярпімасці, ксенафобіі, шавінізму [20, с. 33]. Аднак такое сцвярдзенне бачыцца даволі спрэчным. Справа ў тым, што прысяжныя павераныя ўяўлялі сабой своеасаблівы пласт тагачаснага грамадства, якому хаця і не заўсёды ў адкрытай форме, усё ж такі былі ўласцівы вышэйадзначаныя з'явы. У Заходнім краі нацыянальна-рэлігійныя супярэчнасці ўзмацняліся сацыяльнымі фактарам, у прыватнасці, не супадзеннем інтарэсаў праваслаўнага сялянства, дваранства рымска-каталіцкага веравызнання, а таксама яўрэйскіх прадпрымальніцкіх колаў.

Такім чынам, судовыя ўстановы Беларусі, як да, так і пасля распаўсюджвання на тэрыторыю краю расійскай судовай рэформы ад 20 лістапада 1864 г., былі важным інструментам самадзяржаўя ў справе ажыццяўлення тут сваёй палітычнай волі. У сувязі з гэтым царскімі ўладамі былі прыкладзены ўсе намаганні для «ачысткі» судовых органаў ад патэнцыяльна недабранадзейных для яго элементаў – дваран-каталікоў і яўрэяў. Увесь час урад шляхам змяненняў у заканадаўстве, а часцей, сакрэтных цыркуляраў і прадпісанняў Міністэрства юстыцыі і адміністрацыйных улад, імкнуўся ўплываць на дзейнасць судовых устаноў, у першую чаргу, на судаводства па найбольш актуальных для дзяржаўнай бяспекі справах – аб злачынствах палітычных, накіраваных супраць Праваслаўнай царквы, а таксама сялянскіх хваляванняў.

ЛІТАРАТУРА І КРЫНІЦЫ

1. Белевич, Ф.Р. Судебная реформа 1864 года и политика русского самодержавия по отношению к лицам польского происхождения в Белоруссии / Ф.Р. Белевич // Материалы к IX конф. молодых учёных. Общественные науки / АН БССР; под ред. Т.С. Горбунова. – Минск, 1964. – С. 150–159.

2. Свіб, А.Ф. Палітыка-прававыя сродкі барацьбы царызму супраць польскага ўздзеяння і вызваленчага руху на Беларусі ў другой палове XIX ст. / А.Ф. Свіб // Весці АН Беларусі. Сер. гуманіт. навук. – 1993 – № 1. – С. 31–37.
3. НГАБ. – Фонд 180. – Воп. 1. – Спр. 223. – Дело канцелярии Минского губернского прокурора. Секретной переписки 1872 г.
4. НГАБ. – Фонд 183. – Воп. 1. – Спр. 37. – Дело о назначении и перемещении по службе должностных лиц судебного ведомства 1885 г.
5. НГАБ. – Фонд 183. – Воп. 1. – Спр. 165. – Дело о проверке благонадёжности нравственных и служебных качеств, благонадёжности разных лиц 1893–1901 гг.
6. НГАБ. – Фонд 180. – Воп. 1. – Спр. 258. – Наряд канцелярии Минского губернского прокурора. Циркулярным предписанием Министерства юстиции и бумагам, принимаемым к сведению и руководству. За 1875 год.
7. НГАБ. – Фонд 180. – Воп. 1. – Спр. 269. – Наряд канцелярии Минского губернского прокурора. Секретной переписки. За 1876 год.
8. НГАБ. – Фонд 180. – Воп. 1. – Спр. 232. – Наряд канцелярии Минского губернского прокурора. Секретной переписки. За 1873 год.
9. НГАБ. – Фонд 194. – Воп. 1. – Спр. 2. – Наряд канцелярии товарища прокурора Минского окружного суда Левченко № 7-й. Циркулярным предписанием 1884–1885 гг.
10. НГАБ. – Фонд 180. – Воп. 1. – Спр. 317. – Наряд канцелярии Минского губернского прокурора. Секретной и конфиденциальной переписки 1882 г.
11. НГАБ. – Фонд 180. – Воп. 1. – Спр. 293. – Наряд канцелярии Минского губернского прокурора. Циркулярным предписанием Министерства юстиции и бумагам, принимаемым к сведению и руководству. За 1878 год.
12. НГАБ. – Фонд 183. – Воп. 1. – Спр. 93. – Переписка с Министерством юстиции и Виленской судебной палатой о доставлении постановлений и решений суда по отдельным судебным делам... 1888–1889 гг.
13. История России в XIX веке: в 39 вып. – М.: Изд. т-ва бр. А. и И. Гранат и К°, без года. – Вып. 25 / М.П. Чубинский [и др.]. – Без года. – С. 241–327.
14. НГАБ. – Фонд 183. – Воп. 1. – Спр. 57. – Циркуляры Министерства Юстиции 1886–1887 гг.
15. НГАБ. – Фонд 183. – Воп. 1. – Спр. 349. – Дело о проверке благонадёжности нравственных и служебных качеств лиц, поступавших на службу в судебные ведомства 1905–1906 гг.
16. НГАБ. – Фонд 183. – Воп. 1. – Спр. 134, 148, 177, 218, 237, 274, 278, 298, 310, 325, 378–379. – Переписка Минского окружного суда с Министерством юстиции и Виленской судебной палатой 1891–1909 гг.
17. НГАБ. – Фонд 197. – Воп. 1. – Спр. 7. – № 3. Секретной и конфиденциальной переписки 1886 г.
18. НГАБ. – Фонд 194. – Воп. 1. – Спр. 15. – Наряд № 3. Товарища прокурора Минского окружного суда за 1893 год. Секретной и конфиденциальной переписки 1893 г.
19. НГАБ. – Фонд 197. – Воп. 1. – Спр. 12. – Наряд канцелярии товарища прокурора Минского окружного суда по Борисовскому уезду № 3. Конфиденциальной и секретной переписки 1890 г.
20. Ларин, А.М. Из истории суда присяжных в России / А.М. Ларин. – Москва, 1995. – 104 с.

SUMMARY

This article is devoted to the role of judicial institutions in stabilizing the political situation in Belarus (1864–1914). Particular attention is paid to the staffing of courts of Belarus during this period, discrimination of religious and national minorities in them, different political lawsuits.

УДК [947.6:336]«1861/1914»

К.А. Драздова,

выкладчык кафедры эканамічнай тэорыі і эканамічнага вахавання БДПУ

РОЛЯ БАНКАЎ У САЦЫЯЛЬНА-ЭКАНАМІЧНЫМ РАЗВІЦЦІ БЕЛАРУСІ (1861–1914 гг.)

Рэформы 1860–1870-х гг. у Расійскай імперыі, у тым ліку і ў пяці заходніх губернях, значна паўплывалі на сацыяльна-эканамічнае жыццё грамадства, садзейнічалі фарміраванню новых класаў, хуткаму росту прамысловых прадпрыемстваў, інтэнсіўнаму развіццю сельскай гаспадаркі і гандлю. Разам з тым гэтыя змены выклікалі неабходнасць стварэння новай крэдытна-фінансавай сістэмы, якая была б здольна падтрымліваць не толькі збыднёных дваран, але і выдаваць эканамічна абгрунтаваныя пазыкі гандлярам, прамыслоўцам, сельскім гаспадарам і іншым катэгорыям насельніцтва.

У айчыннай гістарыяграфіі праблема вызначэння ролі банкаўскай сістэмы Беларусі ў эканамічным жыцці грамадства другой паловы XIX–пачатку XX ст. даследавалася М.С. Болбасам, Л.П. Ліпінскім, Н.І. Палятаевай, Ю.Л. Грузіцкім, А.М. Бакораі, Л.М. Міхневічам, Х.Ю. Бейлькіным, В.В. Цімашэнка, Л.А. Рубанавым, З.І. Гаргідзэ.

Як правіла, большасць навукоўцаў разглядалі дзейнасць банкаў у межах вызначанай тэмы, але не аналізавалі іх ролю ў сацыяльна-эканамічным жыцці Беларусі ў цэлым. У сувязі з гэтым, мэтай дадзенага артыкула з'яўляецца вызначэнне ролі банкаў Беларусі (другая палова XIX–пачатак XX ст.) у сацыяльна-эканамічным развіцці.

Сярод тых, хто лічыў банкі інстытутамі, якія падпарадкоўваліся ўраду і імкнуліся толькі атрымаць прыбытак, былі Л.А. Рубанаў і З.І. Геаргідзэ. Яны выказвалі меркаванне аб тым, што дзейнасць акцыянерных камерцыйных банкаў была накіравана выключна на атрыманне прыбытку [18]. У.А. Удовін [3] робіць выснову аб тым, што Сялянскі зямельны банк выконваў адзіную задачу: дапамагаў дваранам у набыцці зямлі. Л.П. Ліпінскі ў сваёй манаграфіі сведчыць: Сялянскі пазямельны банк з'яўляўся галоўным правадніком палітыкі ўрада па стварэнні аднаасобных гаспадарак [7].